

PRETVORBA HRVATSKOGA IZ CRKVENOG U KNJIŽEVNI JEZIK

(Raščlamba upotrebe teoloških i književnih termina kod Šiška Menčetića
i Džore Držića)

Ako je riječ o obraćanju jednoga naroda na kršćanstvo, onda naziv misionar uglavnom ograničavamo na suvremeno širenje vjere među nekršćanskim narodima Afrike i Azije. Za evropske narode, koji su pokršteni u srednjem vijeku često upotrebljavamo riječ »evangelizirati. Evangeliziranje znači donošenje Evanđelja, dakle u stvari prijevod Evanđelja. Biblija i Evanđelje daleko su poznatije u mnogobrojnim prijevodima, u prvom redu latinskom, nego u Hebrejskom, odnosno aramejskom originalu. Pokršćavanje je dakle prije svega prevodilački, čisto filološki pothvat. Veliko mnoštvo jezika crne Afrike a ne islam ni poganstvo glavna su oporba širenju kršćanstva. Mi Hrvati dugujemo evangelizaciji naš prvi stvarno reprezentativni jezični dokument — staroslavenski glagolski rimski misal. Hrvatski jezik svoje prve korake čini pod okriljem Crkve i u oštrom rivalitetu s latinskim. Taj jezik kao da je iznikao ispod misnog ornata.

Prijevod mise i Evanđelja uz brojna umovanja o ispravnosti i obrednoj validnosti prijevoda misnog teksta bjelodano pokazuju u kojoj je mjeri kršćanstvo kao vjera Verbuma vezana uz riječ upućenu narodu. I ne samo to, prijevod Mise odaje još i vruću želju Crkve da jezik, posebno javni jezik, kontrolira u punoj mjeri. Grijech je isprazno spominjati ime Božje. Isto tako ne valja spominjati ni ime đavla. U prvom slučaju možemo uvrijediti Boga, u drugom prizvati đavla. U oba slučaja nesreća će pogoditi zajednicu. I ne samo to: u svakodnevnom životu i danas, ako se radi o nekom planu koji treba izvesti, ili poslu, često se ne savjetuje spominjati neke mogućnosti neuspjeha ili nevolje, da se one ne bi zaista i zbile.

»Namjera da djeluje u stvarnosti daje rečenici izrično mišljenje. Namjera da se domogne neke stvari daje joj ime. Ono što dijete svojim prvim riječima čini i želi nije ništa drugo nego pokušaj da ovlada stvarima svijeta formiranom pokretom riječi. Događaj značenja jednom riječju potječe iz područja magije i čaranja, koji potječe iz pračovjekova doživljavanja.

To porijeklo kazuje da je jezik u svojoj biti magija. Nešto misliti govorom samo je oslabljenje stvarne namjere da učaramo. A zar magija jezika nije i danas i posvuda važna za nas? Zar ne kažemo da je netko »blago u Gospodinu usnuo« umjesto da kažemo da je umro? Zar ne govorimo da nas je netko »zauvijek ostavio« da ne bismo spomenuli

smrt? Isto tako zaobilazimo i rođenje pravim bastionima zaštita. Mi »očekujemo prinovu« i pitamo »ima li nešto nova«, umjesto da govorimo o rođenju djeteta. Naobrazba i racionalizam nisu uspjeli zbrisati strah od magične snage riječi, koje izbjegavamo takvim opisnim izrazima.«¹⁾

Crkva ne nastoji samo javni jezik potpuno podvrgnuti svojoj kontroli nego se trudi da ovlada i razgovornim jezikom, te da ga podvrgne određenoj stazi. Jer jezik, koji je u svojoj biti saopćenje, ne može se ograničiti samo na jednog čovjeka, te kao organ komunitarnog saopćenja podliježe i komunitarnoj disciplini i normi. Uljudba je tek sekundarno shvaćanje, prvobitno shvaćanje jezične discipline prije svega je disciplina u odnosu na nadnaravne obzire i strah od neposredne upotrebe jezika, koja bi mogla razgnjeviti Boga ili prizvati đavla. Jezik međutim nije samo objekt budne Crkvene kontrole nego i prvi instrumentat crkvenog djelovanja i naučavanja. Evangelizacija je danas kao i nekoć ujedno i naučavanje, širenje pismenosti. Benediktinske opatije nisu samo poljodjelski instituti nego su slično kao i crkve i samostani ujedno i škole. Svako naučavanje, a u prvom redu crkveno, treba određen broj apstraktnih termina, koji u primitivnim jezicima ne postoje. I kao što danas misionari moraju stvoriti i oblikovati te termine u afričkim jezicima, tako su oni u svoje vrijeme hrvatskom jeziku dali termine kao »milost« ili »krèpost« koje nalazimo u katoličkoj staroslavenskoj misi. »Oholstvo«, »vira«, »ufanje« su termini iz teološke naobrazbe domaćih svećenika glagoljaša, koji nisu znali latinski. Hrvatski književni jezik je u svojim prvim počecima bio govor klera, dakle u stvari ne književni, nego crkveni jezik. Teološki termini zarana su počeli dobijati i nova značenja. I kad je npr. pop Dukljanin napao Hrvate zbog sukoba sa Zvonimirom, on ih je nazvao »nevirnima« dovevši ih tako u opoziciju s teološkom kreposti »vire«. A »neviran« nije posve isto kao latinski »incredulus«. »Neviran« je slično kao »nevirnik«, poganin. U tom smislu se ta riječ i upotrebljava u srednjovjekovnoj legendi »Životu sv. Jerolima«. Znači »neviran« je na naprosto loš, taman ekstrem eklezijastikalne svijesti srednjovjekovnog čovjeka.

Nova značenja teoloških termina

Životi svetaca, bili su oni apokrifni ili ne, još uvijek uglavnom predstavljaju vjersku upotrebu jezika i teološke terminologije. Tako se u apokrifnim spisima o Marijinu rođenju i mladosti kaže da se »služba čini Hristu«, »svitlost« se vezuje uz predodžbe raja. U »Mirakulima« blažene djevice Marije »milosrđe« i »milost« također imaju isključivo religiozno značenje. Međutim već u »Rumancu trojskome« carica Jelena kori Pariža Aleksandra zbog »oholstva« u odnosu prema njoj samoj. Riječ »oholstvo« je bar u ovom slučaju dobila novo značenje. U »Prikazanju od muke Spasitelja našega« izraz »cviliti« odnosi se na tugovanje poslije Isusove smrti, ljubav se odnosi samo na Isusa. Bog »kripi človlaka« glasom s neba, odakle i značenje riječi kreposti u današnjem moralnom smislu.

¹ Walter Porzig: Das Wunder der Sprache, Ber und München, 1967. s. 210 ff.

Šiško Menčetić molitvom se obraća u velikom broju pjesama Bogu gotovo na isti način kao i prikazanja, ali iz jednoga posve drugog razloga — zbog svojih ljubavnih nedaća:

Zač pravde, moj Bože, ljubavi ovoj ni,
ter tužit ne može komu se krivo mni?
Još prave napokon da ptice i zviri

ti stavi pod zakon i pravdom samiri; (br. 7)

Velik je broj lirskih situacija u kojima se naša začinjavci Šiško i Džore slomljeni »neharnošću« svojih gospoja obraćaju Bogu. Oni možda na taj način žele svoje pjesme približiti molitvi. Međutim oni pjesme možda i ne shvaćaju drugačije nego kao molitve koje će umilostiviti njihove gospoje. Po svojim ontološkim subjektivnim svojstvima lirska pjesma je najbliža upravo molitvi. Pjesma kao forma postaje naprosto sekularizirana molitva. Jezik, kojim Šiško i Džore slave svoje gospoje još uvijek je instrumenat evangelizacije crkvenog naučavanja, i dok su nekoć svećenici kovali jezik kao oruđe kršćanstva, tako začinjavci proširuju domet njegova značenja i oslobađaju ga crkvene stege. Disciplina straha od Boga i đavla ustupa mjesto uljudbi, novom čimbeniku socijalnih odnosa.

Teološki termini dobijaju nova značenja. Ljubav nije samo usmjeren prema Bogu nego i prema gospoji, »kripos« je sada moralni habitus pjesnika u ljubavi. »Pokoj« nije samo »requiescere in pace«, ne odnosi se samo na smrt, nego se pojavljuje kao »nepokoj« uznemirenost pjesnikovu, koji osjeća da ga njegova gospoja ne voli. »Služiti« se više ne mora samo Kristu nego i izabranici srca. »Cviljenje« nije samo izraz boli apostola u času raspinjanja Krista nego i izraz tuge ili ljubavnih jada zaljubljenog pjesnika. I dok se »znamenovati« u glagolskoj misi upotrebljava za znak križa, kod Šiška se pojavljuje u značenju omena u ljubavi (br. 44). »Oholstvo« je već u »Rumancu trojskome« poprimilo posve ljudsko značenje, kod začinjavaca je »oholost« stalno svojstvo njihovih vila, isto kao i milost. Začinjavci se »ufaju« da će ih njihova gospoja na kraju ipak »uslišiti«. I jedno i drugo i »ufanje« i »uslišiti molitav« potječu iz glagolske mise. Uopće začinjavci vilama pridaju gotovo sva svojstva koja teologija pridaje nebu. anđelima:

kako ja sve ginu, kako ja kopnim vas
za ljepos jedinu kojom sja tvoj obraz,

u kom je viditi anđelska dobrota, (br. 27)

»Sjati«, »svitlosti«, »bjelina« su sve izrazi koji potječu iz molitve, a odnose se na predodžbe neba, dok se crno i tama odnose na đavle i pakao. Šiško je prilično neuvijen i eksplicitan, kad svojoj vili pridaje nebeska i anđeoska svojstva:

svak teci tko želil vidit je čudesa,
gdi se 'e svit naselil pun slave s nebesa: (br. 9)

...

jer među anđelska obličja u raj
vidju sva nebesa da se k njoj zbiraju (br. 13)

...
Rajska je tolika nje lipos, moj Bože,
ku človik dovika izbrojit ne može, (br. 26)

Naglašavanja kao »mramor pritvrđi«, »priblažena«, »prisvitla« potječu iz latinskih superlativa, koji su i danas dragi Crkvi, a upotrebljavaju se rado kod oslovljavanja (presvijetli, preuzvišeni, prečasni).

U srednjovjekovnoj su književnosti ptičice alegorije anđela. Džore poziva sve, čitav obris terrarum da plače zbog njegove nesreće, pa tako i ptičice:

Plačite ptičice i dublje u luzi,
jer moje očice sve plaču u tuzi. (br. 751)

Teško je tvrditi da Džore Držić u ovoj prilici ne podrazumijeva anđele pod ptičicama. Štoviše, Džore svojoj vili pridaje krila baš kao gotosko slikarstvo anđelima:

Ugledah eto vil s krilami od zlata,
sletljela da bi bil' od anđel iz jata; (br. 756)

dok se iz opisa lica može zaključiti da Džore zamišlja svoju gospoju s aureolom kao gotoski slikari svece i anđele:

Vaskoliko ovi svit ne scinim, vilo, ja
neg ličca tvoga cvit u komu sunce sja. (br. 755)

...
činil bih tve ličce umiti pribilo
suzami, uzdahom, prisvitlo sunačce! (br. 759)

Scene iz pustinjačkog života uklapaju se u Džorine jade:

Plačite sve zviri gorske mi na pomoć,
jer mene plač tiri povazdan i svu noć. (br. 751)

a također terminologija pustinjačke pobožnosti, pa Džore piše:

cić toga vapijem pomoć tvu, sunašce (759).

Gilak (Ljiljan) koji je imao isključivo sakralnu upotrebu dobar je za usporedbu sa »ličcem« vile. U tom slučaju međutim imamo primjer neuspjeha jezične kreacije. Ljiljan je jedini cvijet kod kojega galantna primjena nije uspjela. Danas ljiljan kao i nekoć ima isključivo bogoštovnu namjenu. Vidimo dakle da je, tako reći, čitava književna terminologija naših pravih začinjavaca iz praskozorja hrvatskoga književnog jezika u stvari prvobitna crkvena i teološka terminologija, koje su značenja

proširena i protegnuta na ljubav i obožavanje žene. Ne radi se tu o prevelikom broju termina, ali se radi o terminima na »ključnim« položajima. Možemo li zamisliti liriku začinjavaca bez riječi kao što su — kripos, lipost, ljubav, milost, oholost, služiti, cviliti, tužiti, uslišiti itd?

Šiško i Džore u ocjeni Vatroslava Jagića

Mi smo danas usvojili nova značenja teoloških termina do te mjere da i ne opažamo i teško možemo ocijeniti domet i značenje filološko-književne revolucije koju proveli Šiško i Džore pretvorbom hrvatskog iz crkvenog i bogoslužnog u književni jezik. Takva sekularizacija teoloških termina i njihovo prenošenje u galantne odnose moralo je još u XV stoljeću biti isto onako uzbudljiv kao pojava slanga i erotskih predodžbi u književnost, hrvatskoj i svjetskoj danas.

Hrvatski je jezik dakle baština Crkve. On se nije razvio iz interlinarnih verzija, ropskih, često doslovnih prijevoda vulgata kao njemački, on se razvio u direktnom rivalitetu s latinskim bogoslužjem, ne bez utjecaja latinskog koji je proistekao iz te oporbe. Pa ipak, naša, u prvom redu pozitivistička nauka o književnosti olako je previdjela taj rivalitet i s njim vezane utjecaje latinskoga na hrvatski. Tako Jagić:

»U jedanaestom i još većma u dvanaestom vijeku se sve to mogućniji upliv onijeh faktora, koji su naš narod razdvajali te pojedine njegove dijelove, jedan drugomu otuđivali: upliv na ime pociepanosti političke i religiozne. Što god je preko zajedništva prostonarodnog života i narodnih običaja, u svemu se vide, što dalje to više, tragovi ove pociepanosti.« (Misli na pociepanost između Hrvata i Srba, koje Jagić smatra jednim narodom, op. p.²)

Što Jagića zanima jest jezik sela, trag barbarstva koji bez duhovnih utjecaja Crkve nikad ne bi bio mogao postati književni instrument. U jeziku starih hrvatskih zakonika Jagiću vrijedi samo ovo:

»Kako je ovdje ponajviše govor o životu seoskome, o radnji oko kuće, polja, vinograda, mlinova, oko marve i inoga dobitka, sve je to pripoviedano liepim i bagatiem jezikom narodniem, te nosi tragova mnogih narodnih običaja.«³)

Latinski je Jagiću samo grobnica hrvatskog jezika i nacionalnog duha: »Jezik latinski, koji je po ostaloj zapadnoj Evropi srednjega vieka gospodovao u crkvi i po nešto u državi posta ovdje radi neprirodnog saveza sredstvom međusobnog porazumljenja, jezikom društvenim, ispod kojega je narodni hrvatski čamio kao sužanj u dubokoj tamnici.«⁴)

Pozitivizam, kojemu u književnosti odgovara realizam, otvara sva vrata pravoj bujuci seljačkih termina. Jezik sela, hercegovačko narječje, uzdiže se do jezika književnosti, obogaćuje hrvatski jezik, štoviše ide čak i dalje, stvara pojam hrvatskosrpskog jezika. Jezik se orijentira s jadranske obale prema unutrašnjosti i odvraća od čakavskoga leksičkog blaga.

² Vatroslav Jagić: *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga knjiga prva*, Zagreb, 1867. s. 117.

³ *Ibid.* s. 134.

⁴ *Ibid.* s. 121.

Ali, jezik se ruralizira, pa kad se u XX st. pojavljuje čakavska poezija Nazora i Gervaisa, Mate Balote, ona je folklorna, i opet se orijentira na jezik seljaka, ribara, malog čovjeka, slično i kajkavska poezija Nikole Pavića. Domjanić, koji se pokušao uzvinuti do književnog aristokratizma zapeo je u provincijalnim okvirima. Za Vuka, koji inače djeluje posve nacionalno, srpski, čakavština je zanimljiva samo kao organizam jezika, koji je u uskom srodstvu sa štokavskim govorom, koji Vuk (a i Daničić) smatra srpskim.⁵⁾

To poštovanje samo one organske strane jezika stvara kod Jagića već poznati zazor prema svakom kulturnom utjecaju samo ako je taj utjecaj strani. Jagić ne voli Šiška Menčetića i Džoru Držića tako oni pišu samo hrvatski:

»Njihov je pjesnički rad potpuno zavisan od talijanske lirike trubadurskog smjera, naročito od kasnijih Petrarkinih podražavalaca, kakav je bio mletački pjesnik Lionardo Giustiniani. U pjesmama te dvojice predvodnika slavenskog Parnasa u Dubrovniku odjekuje neprestano tužni glas o ljubavnoj »službi« i o ljubavnom »cviljenju«, opisanom po uzoru na provansalsko-talijansku liriku u stotinama pjesmama počevši od distiha i pjesmica od četiri stiha do pjesme od 600 stihova! Izuzevši jezik u tim pjesmama je vrlo malo narodnog slavenskog: po koji pjesnički obrat ili nazivanje »gospoje vilom«.⁶⁾

Ono malo što kod »Menčetića-Držića« vrijedi prema Jagiću je samo ono »narodno slavensko«, sve ostalo je epigonsko prihvatanje stranog petrarkizma iz druge ruke.

Takva slavenizacija, ruralizacija hrvatskog jezika u XIX stoljeća znači istovremeno i potpunu deurbanizaciju i dearistokratizaciju jezika, koji se kao isključivo organske tvorevine odvrća od svega umjetnog »iskvarenog«, klasičnog rekli bismo danas, a samim time i najvećeg dijela hrvatske književne baštine. Takav stav i takva izrazito ruralna njega jezika išla je tako reći za tim da liši naš jezik najvećeg dijela kulturne, književne, društvene i teološke terminologije, tako da smo baš tada i stoga došli u položaj da iz stranog jezika posudimo npr. riječ trubadur, kao da nismo imali svoje riječi začinjavac. Ta nova riječ se sa svoje strane nije uspjela potpuno integrirati u naš jezik, ostala je »učena« riječ i nije se dala potpuno uspješno primijeniti na naše stare pjesnike začinjavce, tako npr. Marinović naziva Šiška i Džoru trubadurima.⁷⁾

Rekosmo, hrvatski je nastao iz krila Crkve i u rivalitetu s latinskim. Hrvatski je izgubio bitku s latinskim u bogoslužju, latinska se misa učvrstila na hrvatskoj obali Jadrana a hrvatski kao gotovi i sada najednom suvišni crkveni jezik naglo se sekularizira i naprosto baca u naručje književnosti. Pitanje je bi li ikada bilo poezije začinjavaca, da je misa bila na hrvatskom, pitanje je naime bi li oni onda uopće mogli upotrijebiti riječi kao »milost, ufanje, kripost i služba« u sekularnom značenju

⁵⁾ Vuk St. Karadžić: Srbi svi i svuda, Kovčežić, Beograd 1849, vidi i Vatroslav Jagić: Izabrani kraći spisi, Zagreb 1948, s. 299 ff.

⁶⁾ Vatroslav Jagić: Dvanaesterac u starijim pjesmama slavenskih (srpskohrvatskih) pjesnika u Dalmaciji, Izabrani kraći spisi Zagreb, 1948.

⁷⁾ V. Marinković: Prvi naš poznati »spjevaoc« u Dubrovniku, LITERATURA, 3/1957, s. 416.

i prenijeti ih na polje udvaranja a da pri tom ne djeluju bogohulno. U Srbiji se crkvenoslavjanski učvrstio u bogoslužju i jezik je ostao u stezi obreda, začinjavaca nije bilo. Obredni jezik je uvijek do krajnosti konzervativan, pa je u XIX st. došlo do oštře suprotnosti između crkvenoslavjanskog i seljačkog, modernog srpskog jezika, pa je Vuk polemizirao s Mušickim: »Po svoj prilici je bio tome uzrok, što je iz mladosti navikao na slavenski jezik i na misli i stihove drugih naroda, pa mu se ovo naše sve činilo prosto i nisko, kao što je i meni mnogo puta govorio da ću pišući ovako narodnijem jezikom ostati do vijeka samo prostonarodni spisatelj. Kad bi Mušicki i poslije poznavao svu pravu vrijednost naših narodnih pjesama, onda bi on njihovijem duhom i jezikom pjevao svome narodu, a ne bi Rimskim razmjerom, za koji još ostaje pitanje, da li se kod nas može pjesmom nazvati, i onako mješovitim jezikom, koji upravo uzevši nije nikakav jezik.«⁸⁾

Istražujući hrvatski kao srpskohrvatski Jagić nije uspio osjetiti specifičnu tradiciju hrvatskog jezika, postupao je s njim kao da je to srpski, gledao je na utjecaj latinskoga kao da je latinski crkvenoslavjanski i na taj način porekao tradiciju crkvenog jezika i stare južnohrvatske književnosti, koja u hrvatskom de facto nikad nije prestala postojati.

Petrarkistička strujanja

Revolucija značenja teoloških termina kao Šiška i Džore širom je otvorila vrata strujanja novih književnih struktura u poeziju začinjavaca. U crkvenoslavjanski, koji je jedini pisani jezik Srbije do kraja XVIII stoljeća, prodiru teološki termini.

Petrarkizam, kojega je baštinu u hrvatskom jeziku Jagić tako malo cijenio, najbolji je primjer jezičnoga i duhovnog kozmopolitizma. Petrarca, Dante i sv. Frane Asiški poznavali su provansalski jezik i književnost, oni su stvorili moderni talijanski kao novu, plemenitu leguru između pučkog jezika i provansalskog. Iz provansalskoga su uzeli upravo ono što je nedostajalo jeziku njihova prosta puka, društvenu, vojnu, ljubavnu i vitešku terminologiju, ono što je talijanski učinilo društveno i kozmopolitski sposobnim jezikom književnosti. Španjolski su jezik preporučili Cervantes i Garcilaso uvođenjem brojnih talijanskih termina i na taj način stvorili pojam koji španjolska znanost naziva »poesia italianizante«, što je sa svoje strane otvorilo zlatni vijek španjolske književnosti. To je bilo toliko lakše što pitanje originalnosti nije bilo u ono vrijeme *conditio sine qua non* književnog stvaranja. Viteška poezija i petrarkizam su po sebi posve konvencionalne kulturne vještine zabavljanja, danas bi se kabaretska pjesma po nekim svojim crtama mogla usporediti s viteškom lirikom. U tom smislu od Menčetića i Držića ne valja očekivati originalnost, koje kod njih nema, zbog čega se toliko razočarao Jagić, ne valja tražiti ni jezik prosta puka, težaka i ribara kao Marinović,⁹⁾ jer se tu ne može baš mnogo toga reći, nego stilizaciju toga jezika težaka i ribara,

⁸ Vuk St. Karadžić: Pravi uzrok i početak skupljanja naših narodnijeh pjesama. Skupljeni gramatički i polemički spisi, sv. 1, Beograd 1896, s. 68.

⁹ V. Marinović: Prvi naš poznati »spjevaoc« u Dubrovniku, LITERATURA, 3/1957, s. 421.

stvaranje književne terminologije, osposobljavanje jezika, da bude instrument klasičnog, kulturnog urbanog zabavljanja. Njih valja shvatiti kao pionire hrvatskog književnog jezika, kako to piše Rafael Bogišić¹⁰⁾ i cijeliti u njima sposobnost »da lirski progovore hrvatskim književnim jezikom«,¹¹⁾ kako to reče Pupačić. Naše najstarije narodne pjesme mogu se usporediti s viteškim pjesmama ostalih evropskih naroda.¹²⁾ Ono što ćemo u njima uzalud tražiti to su upravo francuske posuđenice, koje s toliko književnog zadovoljstva nalazimo u srednjovisokonjemačkom Tristanu, Parcevalu, pa i u špilmanskim epovima. Umjesto toga u našoj narodnoj epici sve vrvi od turcizama, koji ne smetaju mnogo Vuku, a ni Jagiću. To i činjenica što naša najstarija epika ne poznaje putovanja na Orijent kao francuska i njemačka viteška epika čini se da naša epika, ako se usporedi s francuskom ili njemačkom, djeluje upadno provincijalno.

Književna terminologija ranih hrvatskih začinjavaca

Njega materinjskog jezika ne izgleda dakle mnogo manje važna nego pozitivan utjecaj strane jezične kulture. To Jagić doduše nije cijenio, ali je svojim sigurnom književnim instinktom znao otkriti kod nas. »... ta tuđa forma nije jošter tuđa stvar,«¹³⁾ piše Jagić o talijanskoj i latinskoj pismenosti kod nas i odmah zatim ističe intimnu povezanost latinskoga i hrvatskoga u statutu korčulanskomu 1407. Kod Marulića i kod »Menčetić-Držić« ističe da je romanski ukus nadahnuo slavenskom stihu potrebu za muzikalnošću sroka. Dalmacija je prema Jagiću jedinstvena kao dvojezično područje.¹⁴⁾ Utjecaj stranog, kozmopolitskog, u prvom redu talijanskoga jezičnog blaga klasike jak je u staroj hrvatskoj književnosti. Tako se Kačićeva »dila vitežka« podudaraju sa francuskim »geste« i španjolskim »hazana« po svojem sadržaju. To nije nešto zbog čega bi našu staru književnost trebalo opravdati, kao što to čini npr. Pupačić,¹⁵⁾ to je most našega jezika sa svijetom i kulturnom tradicijom Evrope. Imena klasične starine, aparatura virgilijanizma, koja resi renesansnu i baroknu poeziju posve su integrirane u jeziku Petra Zrinjskoga. To su Prometeuš, Orfeuš, Atlaš, Šcila, Arijana. Figure iz lova, hrtovi i sokolovi pojavljuju se već kod Šiška i Džore. Kod njih se pojavljuje riječ duklica, kao otmjena poetska riječ za djevojku, slavice, ptic fenice, kao književni ures, lukovi i jadovne strile Kupida, ljuveno tuženje, pribijele prsi, topika plave kose, sunačce, lav, koji u Evropi ne živi a ipak je poznat svakom viteškom romanu (npr. Iwein). »Lav, ta zvir ohola stal bi krotom«, kaže pred »lipo-

¹⁰⁾ Rafael Bogišić: Šiško Menčetić, pionir hrvatskog književnog izraza, KRUGOVI, 5/1957, s. 365.

¹¹⁾ Josip Pupačić: Za moderniju ocjenu Šiška Menčetića, KRUGOVI, 6/1968, s. 509.

¹²⁾ Ivan Pederin: Da li postoji naša viteška epika?, VIDIK, 6/1968, s. 67.

¹³⁾ Vatroslav Jagić: Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga, knjiga prva, Zagreb 127.

¹⁴⁾ Vatroslav Jagić: Dvanaesterac u starijim pjesmama slavenskih (srbskohrvatskih) pjesnika u Dalmaciji, Izabrani kraći spisi, Zagreb 1940, s. 326.

¹⁵⁾ Josip Pupačić: Za moderniju ocjenu Šiška Menčetića, KRUGOVI, 6/1968, s. 514.

sti« njegove gospoje. Šiškova konvencionalna, modna lirika posve je svjetska:

»Ona je stvorena da bude, moj Bože,
za Venus dvorena, gdi ljubav što može (br. 150).

Šišku i Džori su poznata Grecija, koju sriču sa Lukrecijom, Elena, morskere serene, Omero. Šiško je figurativan, otmjen. I dok se u »Životu svetoga Jerolima« Sveto pismo ne smatra »sladkim govorenjem narešeno« kao knjige »Ciceruna poganina« i »Platuna Grka«, Šiško sa zadovoljstvom obraz i uzrast svoje gospoje naziva uresnim:

Uresni nje uzras kako svit izniče.

Očima gospoje obojica pridaju važnost koju im pridaje i Dante sa stilnovistima, ali originalno — oni ih nazivaju »dva svitla prozora«, zora kod njih poprima alegorično značenje kao kod Peire Vidala. Šiško i Džore su konvencionalni koliko i junačka pjesma, pa ipak:

Nosi dva pramena objestran od zlata
niz liče rumena na kih gjil procvata;
prisvitli svoj pogled obrati u rados,
iz koga leti med i rajska sva sladost.
Kad stanu govore nje usti rumeni,
biser lip otvore i koralj crljeni (br. 119).

njihova konvencionalna slika ženske ljepote djeluje stilizirano, odmjereno, aristokratski za razliku od odgovarajućih stereotipa narodne epike sa dosta seljačkog i nešto neumjerenog opisivanja ženske ljepote kao na primjer:

usta su joj kutija šećera
kad govori ko da golub guče.

Literarni uresi Šiška i Džore diskretniji su i ukusniji od hiperboličnih količina zlata i dragog kamenja kojim se često razbacuju junaci naše narodne epike kao npr. Miloš Vojinović, Sekula i drugi.

Šiškova pjesma djeluje konstruktivno kao gradnja kuće ili radije palače:

Ne vim odkli ja začet jur slaviti:
tolika slava sja od tebe na sviti!
anđelskim vjenaćcem bi rek se s'krunila,
a bilim misećcem, da s'čelo povila
iz koga sja zota, a pod njim jak zvizde
dva svitla prozora, u kom su sve gizde.
Za suncu i za hlad uzvila s'obrvi,
kako se misec mlad uzvije dan prvi. (br. 112)

Ta je pjesma pravilno uzvinuta do ideala ljepote ranorenesansnog triptiha. U tom ranom poetskom stereotipu sudjeluju priroda, mjesec i zvijezde, kao osmišljena estetska konstrukcija, slika Giotta, ili mistika svetoga Frane Asiškoga. Ta se konstrukcija uklapa harmonično u sustav Šiškovih erudicije, Omera, Elene, Dida, Kupida, Kasandre.

Takav stereotip ženske ljepote utisnuo je u našu književnu konstituciju one iste duboke tragove koje je ostavio u čitavoj evropskoj književnosti. I književnost naših dana počinje s opisom ženske ljepote od očiju i kose, jedino su Amerikanci dosad opisivali ženu počinjući od nogu. Ti su stereotipi djelovali i na narodnu epiku koja se napajala na kulturnim zbivanjima dalmatinskih gradova možda i više nego što se to činilo pozitivističkoj znanosti o književnosti XIX st.¹⁶⁾ Jer i narodne poezije, kao i Šiško, poznaje usporedu zubiju žene s dva reda bisera. Literarizacija hrvatskog jezika u Dalmaciji XV i XVI st. nije se mogla ograničiti samo na umjetnu poeziju, nego se protegla na cjelokupni jezik, pa i na narodnu pjesmu. Naši su gradovi morali biti ne samo vrata preko kojih je prodirala evropska društvena i književna kultura, nego i centri jezičnog izjarivanja, koji se dakako nisu ograničavali samo na katoličke krajeve. Odnos između narodne pjesme i začinjavaca otkrio nam je Jagić. Banašević je uočio obratno: utjecaj grada na poetsko stvaranje unutrašnjosti. Odnos narodne pjesme i začinjavaca u najmanju je ruku obostran.

Možda je najznačajniji događaj u starijoj povijesti hrvatskog jezika njegov nastanak kao oruđa evangelizacije i crkvene naobrazbe, njegov rivalitet s latinskim i odmah zatim njegovo odbacivanje iz bogoslužja i ispuštanje iz kontrole Crkve. Vjerska i teološka terminologija toga već gotovog crkveno-književnog jezika gubi ozbiljnost koju je imala u bogoslužju. Tako oslobođeni jezik i termini dobijaju najednom nova značenja i prelaze na polja galantnog udvaranja u času kada u hrvatski jezik stižu utjecaji kozmopolitskog petrarkizma, što sve zajedno stvara pravu sekularnu revoluciju jezika.

Ta zbivanja stavljaju hrvatski u specifičan položaj prema srpskom, koji nije prošao takav razvoj jer se u Srbiji učvrstilo crkvenoslavjansko bogoslužje, pa se začinjavci nisu ni pojavili. Ta zbivanja stavljaju hrvatski jezik također i u specifičan položaj prema ostalim neromanskim jezicima, kao npr. prema njemačkom, koji je invaziju galantne francuske književnosti dočekao s mnogo manje vlastitih teoloških termina, zbog čega je primio više francuske leksike nego hrvatski talijanske. U XV st. je hrvatski u stvari briljantno položio ispit sekularizacije i literarizacije jezika i stavio se kao ravnopravan partner uz bok ostalim evropskim jezicima.

IVAN PEDERIN

¹⁶ Nikola Banašević: *Ciklus Marka Kraljevića i odjeci talijansko-francuske viteške književnosti*, Skopje 1935.

Upotrebljena literatura

Šiška Menčetića i Džonu Držića objavio sam u *STARIM PISCIMA HRVATSKI*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, knjiga II, Zagreb 1937.